

Mazar daşyny okamak üçin osmanly dilini bilmek az bolar

Category: Kitapcy, Publisistika, Sözler

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Mazar daşyny okamak üçin osmanly dilini bilmek az bolar MAZAR DAŞYNY OKAMAK ÜÇIN OSMANLY DILINI BILMEK AZ BOLAR

«Akýagyz türkleriň uly syry. Ependi» (“Beyaz Türklerin Büyük Sırrı, Efendi”) we «Akýagyz türklerin uly syry. Ependi -2» kitaplaryny ýazyp ýörkäm, gonamçylyklara kän zyýarat etdim. Mazar daşlary we olar bilen baglanyşykly kitaplary okadym.

Prezident Erdogan «Ata-babalarynyň mazar daşlaryny okap bilmeleri» üçin okuwçylara zor bilen osmanly dilini öwretjek bolmagy ýadyma halk arasynda aýdylýan bir aýtgyny getirdi: «Mazar daşy bilen öwünilmeýär».

Bu sözi köp kişi dürli-dürli düşündirýär, maňa galsa-ha, bu, «mazardaky ýatan bendäni öz gününe goýuň» diýmekligi aňladýar. Ýagny, mazary syýasata bulaşdyрмаň!

Sebäp diýseň...

Mazar daşynyň taryhy manysy uludyr: Döwrüniň ynançlarynyň, adatlarynyň sungat däpleriniň, tebigy, ykdysady we sosial şertleriniň umumy önümidir.

Ýakyn gelejekde «mazarologiya» (mazarşynaslyk) ady berlen täze ylym pudagynyň döremegine sebäp bolup biljek derejede taryh, şäher gurluşyk, daş işçiligi, ýazuw we bezeg sungaty, etnografiýadyr dinler ýaly örän köp ugurda gymmatly maglumatlary orta çykarar!

Mazar daşy arhiw resminamasydyr we muňa diňe osmanly dilini bileniňiz bilen düşünip bilmersiňiz!

Aýdaly, «dilini» öwrendiňiz we grammatika meselesini-de çözdüňiz, bärde diliň gurluşyny we taryhy kemala geliş tapgyrlaryny-da bilmek gerek. Ýagny...

Düýpsüz derýadyr ol daşlaryň ýüzüne ýazylan ýazgylar!

Ümmülmez bir medeniýet bar olarda: «kurgan» näme, «balbal» näme, «oboý» näme, «stupa» näme?

“Hatyk” ady berilen mawy reňkli biýzler nämäni aňladýar?

Şeýlede: dikilýän mazar daşynyň göktürk döwrüne degişlidigini bilmek gerek. «Şebeke», «pehle», «lahat» näme, bilmek zerur.

Türklerde mazara daş goýmagyň we birnäçe söz ýazmaguň yslandan has irki döwürlerde başlandygyny bilmeli.

Türkleriň musulman bolansoň, yslamyň baýdak göterijisine öwrülendigine garamazdan, mazar daşy däbini dowam etdirendigini, ýöne oňa surat şekilleridir heýkel goýmandygyny, mazar daşyna diňe arapça – sogap gazanma umydy bilen aýatlardan ýazmaga başlandygyny bilmeli.

Emma bulam wagtyň geçmegi bilen üýtgeşmä uçrady. Şeýle...

■ Türk kemsidilýär

XVI asyrdan başlap osmanly mazar daşlarynyň ýazuw işinde uly üýtgeşme bolup geçdi.

Mazar daşlaryna ýazylýan sözler mundan beýläk köplenç köne türkçe (osmanlyça) ýazylmaga başlandy.

Mysal üçin... “Ruhuna Fatiha” diýip ýazmak ilkinji gezek şu döwürde köp ýoň bolan zada öwrüldi.

Mysal üçin... köplenç aruz ölçegi bilen ýazylan manzim sözlere ýer berildi. Iň esasysy-da...

Yslam düşünjesiniň surat şekillerine we heýkele getiren

çäklendirmesi ýazuw sungatynyň aýratyn bir ugry hökmünde orta çykmagyna we ýaýramagyna eýe boldy. Bu bolsa öz gezeginde mazar daşlaryna-da aralaşdy.

Mazar daşlarynda osmanly diliniň kufi, nesih, sülüs, talik ýaly ýazuw stillerinden we bularyň dürli formalaryndan peýdalanyldy. (Seljuklylar we ilhanlylar göktürk elipbiýine meňzeş kufi ýazuw stilinde ýazdy. Osmanlylar bolsa kufi stilini kän ulanmady.)

Gep diňe ýazuw işinde däl, mazar daşy däbi diýseň köp ugurly inçe senet. Ýagny...

Aýdaly, çagalar mazar daşyny okanmyşam-da, olar mazar daşyna oýulyp çekilen gylyç-pyçak ýa-da at-goýun-guşuň manysyny aňlap bilerlermi?

Çagalary agzabam oturmalyň, arapça bilýän Erdogan Hemşindäki goç heýkelli mazar daşynyň näme many berýänini bilýärmikä beri? Bilermi, nirden bilsin!

Mazar daşynyň ýüzünde gaýçy şekilli aýlaw görse, atasynyň gaýçysydyr öýdermi nämemi! Henek bir ýana...

Mazar daşynyň ýüzündäki bezegleriň ýa-da simwollaryň birgiden syrlary bar.

Mazar daşyndaky Aý-Gün we beýleki astrologik simwollaryň berýän çuňňur manysyna düşünmän, mazar daşyny okap bolmaz!

Osmanly dilini öwredendirin öýdýän çagalaryňyz mazar daşynyň ýüzündäki saryklary, köwükleri (başgap, börük), tekgeleri nädip düşündirip bilerkä? Ýanyçarlaryň dardagan serpuşlaryny ýa-da haýsydyr bir möwlewi külah (başgap) görnüşlerini bilmän mazar daşlaryna düşüňip bolarmyka? Elbetde, ýok.

XV asyrdan bäri ulanylyp gelinýän togalak, süýnmegräk tegelek (ýumurtga şekilli) ýa-da burçly şekilleri bolan sütün biçüwindäki daşlaryň çeşmesi nämeden gaýdýar, bilibilerlermikä? Näçe bezeg işiniň, näçe motiwiň manysyny çözüp bilerler?

Gepimi uzadyp durmaýyn:

Mazar daşyny okamak üçin diňe «dil» bilmek ýeterlik däl! Adamlary aldamaň...

Sözüme şuny goşaýyn: häli-häzirem çarwa durmuşyň dowam edýän Türkiýesinde halkyň agramly bölegi garry atasynyň mazarynyň

nirededigini bilenok. Ýagdaý şeýle bolsa...

«Atalarymyzyň mazar daşy» diýende Erdogan taryhy nirden başladýar: Tonýokuk (725), Kültegin (732), Bilge kagan (735) we başgalar muňa girýärmí? Çagalarymuz Orhon-Ýeniseý ýazgylaryny okap bilerlermi? Ýa bolmasa diňe arapça-osmanlyça ýazylan mazar daşlary barlar biziň ata-babalarymyz saýyljakmyka? Türk – türk bolaly bári öz ýurdunda şunuň ýaly derejese kemsidilmändi...

Sözümiň soňunda bir aýy hakykaty belläp geçmesem bolmaz...

■ Respublikamyz gurlansoň giň gerime eýe boldy

Türkiýede ýüzüne arapça-osmanlyça ýazgy ýazlan mazar daşlarynyň sany juda az. Ýetde-gütde güzeranly Anadoluda bolsa düýbünden ýok diýen ýaly. Ýazgyly mazar daşlarynyň artmagy respublikamyzyň gurulmagyndan soň giň gerime eýe boldy. Şeýlede:

Seljukly-osmanly mazar daşlaryna eýe çykanam ýene respublikamyzdyr...

Mazar daşlary boýunça ilkinji ylmy-barlag işleriniň başyny «Halköýleri» başlady we bu makalalar «Halköýi» žurnallarynda çap edildi. Bu boýunça ilkinji ylmy kutaby 1932-nji ýylda S.Nüzhet ýazdy.

Demokratik partiýa (A.Menderesiň partiýasy -t.b.) 1954-1960-njy ýyllar aralygynda mazar daşlaryny (Diýarbakirde we ş.m. ýerlerde) şäher kanalizasiýalarynyň gurluşugynda ulananda nirededi bu diňçiler?

Serediň... Erdogan mazar daşlary dessuryny täze öwrendi!

1991-nji we 1998-nji ýyllarda iki gezek mazar daşlary boýunça simpozium geçirilipdi. AKP döwründe tegelek on iki ýyllap muňa bagyşlanyp ýeke simpozium geçirilmändi!

Nämemiş, «ata-babalarymyzyň mazar daşlarymys!» Ýeri...

Erdogan merhum ejesini «Karajaahmet» gonamçylygyna jaýlatmak üçin osmanly döwründen galan mazarlary aýyrtmadymy? «Gozgalmaýan medeni baýlyklarymyza» degişli negözel mazar daşlary ýok edilmedimi? (Bul edenimem az görýän ýaly, Kasympaşadaky «Kulaksyz» gonamçylygyndaky merhum kakasynyň

mazaryny-da ýigrimi üç ýyldan soň «Karajaahmet» gonamçylygyna göçürtdi!)

Uzyn gepiň keltesi, şuny aýtjak bolýaryn: olaryň «mazar daşyny okama» diýýänleri boş gürrüň! Erdogan we AKP özüne emeli duşman döretmese saýlawlarda ýeňiş gazanyp bilmez!

Osmanly dili çekişmesi hut şu maksat bilen orta atyldy.

Soner ÝALÇYN.

«SÖZCÜ» gazetini, 12.12.2014 ý.

Terjime eden: Guwanç MÄMİLİYEW. Publisistika